

...eleitől fogva

MARIUPOLTÓL HALÁPIG

Ez a fejezet — nem pontosan ebben a megfogalmazásban és más címmel —, a Kortárs 1968 szeptemberi számában már megjelent. Azóta antológiákban és a szerző legutóbbi kötetében — Részletek egy közép-európai életrajzból — is találkozhatott azzal a korábbi változattal az olvasó. Hogy újraközlésére vállalkozunk, annak okai a következők: ez a fejezet szerzőnk önéletírásának mellőzhetetlen része, ez lesz az első kötet zárófejezete; enélkül a Tiszatájban közölt sorozat megcsönkulna. Továbbá: a kötetbe illeszthetőség végett a szerző olyanmire átdolgozta — sok helyütt megrövidítette, a végét viszont kibővítette, tovább írta —, hogy új változatnak számít. Van még egy okunk: első közlésekor erre az írásra Veres Péter a Tiszatáj szerkesztőségének címén az akkor már Szegeden élő szerzőnek küldött levelezőlapján így reflektált: „Igen, így lesz a valóságból irodalom! Egyszerűnek látszik, de ez a legnagyobb az irodalom világában. A vége majdnem a sírásig meghatott, ami nálam, öregnél már nem megy könnyen. A csinált pátosz, a retorika inkább dühít, mint magával ragadna ... Végül is: az igazi prózaíró is költő.”

1.

1945. szeptember másodikának kora reggelén a parancs végre elhangzott: beszállás a vagonokba! Megértük tehát a pillanatot: hazatérhetünk. Viszontlátjuk hazánkat, szeretteinket. Magyarországot. Úgy volt (úgy tudtuk), hogy Sztalinóban gyűjtik majd össze a különféle légerekből hazatérő magyar csoportokat, melyekből egy hosszabb szerelvényt összekapcsolnak, s aztán az irány: Magyarország. Csakhogy közbejött valami. A mi három vagonunk lekéste a csatlakozást. De ez csak másnap derült ki.

Késő éjszaka értünk Sztalinóba. Hajnalig a szétrombolt pályaudvar valamelyik szögletében várakoztunk, s reggel arra ébredtünk, hogy elindult velünk a vonat. Hazafelé. A vagonban felhullámzó akkori érzéseinkre nem tudok s nem is akarok ma már, annyi év elteltével, szavakat keresgélni. Minek?

Nem foglyok voltunk már, vagonjaink nem voltak lezárva. A szerelvény-nyel utazó szovjet katonák voltaképpen nem őrök voltak, hanem a kíséret, aki a rendre vigyáz. Ha a vonat megállt, kiszálltunk levegőzni, mozogni, nyújtózni. S akkor vettük észre, hogy a mi három vagonunk tulajdonképpen egy hosszú szerelvény utolsó három kocsija. Előttünk a hosszú-hosszú kocsisor nem magyar hazatérőket szállít, hanem németeket.

Nem törődünk ezzel túl sokat. Legfőlőbb tán meglepődünk: már a németeket is hazaengedik? Voltak bár, akik politikailag mérlegelve helyzetünket, elkomorodtak: ha németekkel csaptak egybe bennünket, akkor nem létezik, hogy hazavigyenek. Isten tudja, hová megyünk mi ezekkel. Valami újabb lágerbe, talán egészen be a nagy Szibériába. De a vonat kitartóan nyugat, északnyugat felé furta az orrát, meg-megállva, órákat várakozva jelentéktelen állomásokon, átbogva széles, nyüzsgő pályaudvarokon.

Ez a vidék legalább kétszer roppant össze a rajta végigdübörgő háború

iszonyú mángorlója alatt. Ahol a szerelvény átsattogott, az ukrán síkság sebei még szinte véreztek. Páncélosok heverték döglötten a sínek mellett, a frissiben felhúzott új falak, felrakott tetők nem tudták még eltakarni az üszökké égett utcatorok vad, fekete látványát. Meg azok az erdők, s a sok durván ácsolt sírkereszt a sín mellett! Hát ilyen a háborúvég itt Ukrajnában. Lehuny szemhéjukon még ott vibráltak esténként a láthatár szélén égő falvak vörös visszfényei, az eget csipkésre lyuggató katusalövedékek fürge, fényes gyöngysorai, éjszakákon még visszaremegettek bennünk az egykori tüzéségi ösztüzek vad robajai, de ha a vagonajtókba kiülve, az ukrán öszbe belenéztünk, tudtuk: itt már béke van, és otthon is béke fogad.

Erről az útról nincs sok emlékem. Nem úgy néztem a világot, mint aki egyszer meg fogja írni. Leginkább eltörödvé feküdtem a vagon deszkáján, és mert lázasán kerültem a vonatra, minden életfunkciót, ma úgy gondolom, tudatosan lelassítva, figyelmemet befelé, önmagamba fordítva, csak egy dologra törekedtem: megőrizni a még pislogó erőmet, energiáimat addig és úgy, hogy hazaérhessek.

A szakadatlan robogás pár nap alatt szétrázta a beépített katlanok alatt a téglát, nem tudtak főtt ételt adni. Magunk főztünk meg csajkáinkban, amit kosztra, nyersen kaptunk: szójalisztet, káposztát, krümplit, szárított zöldséget, De leginkább mégiscsak szójalisztet. Ha a vonat megálláshoz lassított, leugráltunk, tűzreválót kapkodtunk, sinszegekkel a repedezett végű talpfákából szilánkokat fessegettünk le, s pillanatok alatt apró tüzek izzottak a szerelvény körül.

A németek nem voltak ilyen élelmesek. Valahogyan fellazultak, elvesztették a tartást magukból, nyersen zabálták a kiosztott főznivalót. Ha kukoricatábla volt a közelben, becsörtettek, gyenge, zsenge csöveket kerestek, s azonmód ették. Tököt is téptek le a még zöld indáról — azt is. Mi kövekkel hajigáltuk őket a töltésről: „Fritz, Fritz, te marha, ne edd meg, belepusztulsz! Nézd, a marha anyját, nyersen eszi a tengerit!”

Arra is emlékszem, hogy Breszt-Litovszknál át kellett hurcolkodni egy másik szerelvénybe.

Breszt-Litovszk? Hogyan kerülünk mi ide, fel északra, Breszt-Litovszkba? Üristen, hová megyünk mi? Hiszen mi nem hazafelé megyünk!

A táj maga mitsem változott, ugyanaz a széles nyugalom, csak a zöld szín kapott hűvösebb zordságot, de azért a házak színén, formájukon, meg apró, a figyelmes szemnek sokat eláruló jelekből azt láttuk: ez itt nem Ukrajna már.

Lengyel tájakon zakatol velünk a vonat. Hova megyünk mi valójában? Hova visznek minket? A szerelvény végén a három vagon magyar — mintha a háború megkéséett utójátékaként történelmi példabeszédet fogalmazna meg — értelmetlenül vonszolódott a németek után.

Egy lengyel kisvárosban — fogalmam sincs, a széles térkép mely pontján, de fenn, északon — három magyar elment vízért. Csajkáikat zörgetve betértek egy utcába, sose láttuk többé őket. Már a vonat elindult, amikor vagonársaik el merték mondani: ezek hárman nem vállalták tovább a felismerhetetlen célú utat, összebeszéltek, megleptek. Azt mondták: ha mindig csak délnek és délnek haladnak, egyszer nekiütköznek a Kárpátoknak, és hazatalálnak, Magyarországára.

Nem tudom, Varsót érintették-e? Azt hiszem, nem. Vagy ha igen, éjszaka lehetett akkor.

Egy városra — bár a nevét nem tudom —, jól emlékszem.

Valahol Küsstrin környékén jártunk, talán éppen Küsstrin volt az a város? Sebtében rendbe hozott állomásán fél napot várakoztunk. A pályaudvar egykori épületei helyén nyers deszkabódék, mert romos volt itt minden, de a sínek koronája fényesen csillogott: sok vonat járhatott ezen a vonalon. A vasútállomástól nem messze gyárkémény magasodott. Három lyuk volt a kéményen, ágyúgolyó ütötte át három helyen, s a kémény mégis állt. Melyik városban volt ilyen gyárkémény az állomás mellett? Ahol ilyen kémény állt, az volt az a város.

Rossz álmaimban nyomasztó víziók gyötörnek. Azt mondják, ha az ember megnyomja a szívét, attól gyötrő, nehéz látomásai lesznek. Egy álmom visszavisszatér: mintha atomháború után lennénk, és én egyedül, teljesen egyedül bolyongok egy elpusztult, halott város utcáin. Van úgy, hogy ráismerek a városra: a debreceni Nagytemplom óriásira nőtt, a holdig meredő két tornya hajlik fölém, máskor a szegedi utca, ahol lakom, az álom színhelye, de nincs egyéb, csak gazverte utcák és rom és csend. És tudom, hogy egyedül vagyok ebben a halott városban. Olyankor nyögve ébredek.

S ha másnap az álmom eszembe jut, fel tudom fogni, s még tudom mondani: ezek a képek, az elpusztult, néptelen város gyötrő víziója, nem valami tűnékeny fantáziatermékek agyam elzsongított kamráiban. Nem. Ennek a víziónak reális emlékanyaga van. Ilyen várost láttam éberen is, ilyen utcákban jártam, ezeket a romokat láttam.

Abban a városban, amit az imént említettem, Küsstrin környékén, a háború vége felé három héten át iszonyú katlancsata tombolt, s a hadijelentések hírül adták, hogy itt, a tűz, a láng és a bombazuhogás háromszögletű katlanában, három lengyel város pusztult el úgy, amilyennek én néha megálmodom.

Az állomás mellett fatelep lehetett egykor. Szalagos fűrészgépek fekete vasoszlopai meredtek ki a romok, az üszök és a hamu rétegeiből, a fű, a gaz már felverte itt-ott a tüzek fészket. Elindultunk néhányan a városba vezető úton. Romok, falmaradványok, szétlőtt házak. Egy falnyíláson benéztem, ablak lehetett valaha, odabent téglaomláson három német csajka. A csajkában magasra nyúlt a szürke penész fűstszerű szövevénye. Úgy maradt ott, étellel, mostanáig.

Emitt valaha kicsiny park lehetett, az állomás másik oldalán. Bokrai elvadultak. Bementünk azért a bokrok, liciumok közé. Kutyák farkukat a lábuk közé húzva, sunyi, oldalazó pislogással, morogva húzódtak odább előlünk. Kövérek voltak a kutyák. Az egyik bokor ágai alatt német katona feküdt. Inkább már csak a ruhája. Az is szétbontva, a gyomránál szétcibálva, a feje helyénél fehérre rágott koponyacsontok, s ahol a zubbonya ujjá végződött, kicsiny körben ujjcsontok szanaszét a porban. A mozdony éleset üvöltött, futottunk vissza a vagonunkba.

A szerelvény enyhe ívben — a mi vagonjainkból jól láttuk a mozdonyt, ahogy beledől a kanyarba — nyargalta félig körbe a várost. A magas töltés megengedte, hogy messze belássunk az utcák közé. Sehol mozgás, sehol ép fal, sehol egy ember, csak az a kép, ami még ma is meggyötör, ha olyat álmodok; s csak egy, egyetlenegy kémény szúrt bele az őszi égbe, az, amelyik három helyen át volt löve, mégis egyenesen állt. Onnantól kezdve ahányszor megálltunk, mindannyiszor több és több német holttestét rakták ki a sínek mellé, s nemcsak állomási szünetekben, hanem a vonat zaja közben is áthallatszott az

előttünk haladó német vagonból egy-egy szakadatlan, éles, nyújtott üvöltés, nem lehetett aludni tőle, egy-egy haldokló német az anyját szolított: muuut-ti... muuuutti... muuuutti... — de mire Frankfurtba értünk, ellhallgatott.

Ugyanis az Odera menti Frankfurtba vitt a vonat bennünket.

2.

A várososn átvonulva, egy újabb láger kapuján kanyarodott be a menetünk. Elöl a hosszú német oszlop — mögötte mi, a három vagon magyar. Ez a láger afféle gyűjtő, irányító és elbocsátó állomás volt a németek számára. De másféle népbelieket is gyűjtöttek ide. Nyugat-európaiak, franciák, dánok, hollandok. És aztán jugoszlávok, csehek, románok, magyarok. Deszkabarakokban laktunk. Tetveink — bár itt is fertőtlenítettek bennünket — dühítő módon újra elszaporodtak. Este a faágyakon hanyatt vágtuk magunkat, és kéjes dühvel, nyögve vakargattuk a hasunk alját. A sok üres horpasz a körmök alatt szinte zeneien brummogott, hersegett, mert a rüh, ami mindenkit ellepett, alkonyattájt és este viszket legjobban. Kibírhatatlanul tud a rühös has viszketni.

Itt kellett hát töltenünk a szeptembert, s még az októberből is valamennyit. Bár a munka nem volt kötelező, reggelenként mégis tömve volt a kapu előtere munkába indulókkal: ki raktárakba, ki építkezéshez, ki meg a vasútra járt, rakodni. Élelmesen kellett kiszagolni, mások elől elhappolni a jobb munkahelyeket, ahol jó kosztot adnak, meg cigarettához is juthat az ember.

Mi, néhányan magyarok, a drótkerítéshez lapulva vártuk a mi tatárunkat. Hosszú szőrű, apró lován jött értünk, folyton füttyörészett. A dróton át intettünk egymásnak, s máris dúródtunk a kapu felé. Egyszer valami északiak megelőztek bennünket, a kapuórség őket engedte ki mihelyettünk, de a kis tatár folyton füttyörészett, és kitartóan nemet intett a fejével. Nem fogadta el a dánokat vagy norvégeket: csak mi kellettünk neki.

Le se szállt a lóról, indult előttünk, mi pedig követtük egy közeli porosz nagybirtok majorjába, jószágok mellé, a szép fasoros úton. A kis tatár folyton füttyörészett. Mi rendszerint messze elmaradtunk tőle; minek siessünk? A major előtt bevárt bennünket, a széles tornácon már ott volt a kondér az abroszos asztalon, kásával, hússal, nekiláttunk, aztán dologra.

Fekete-tarka tehenek álltak, inkább feküdtek az istállóban, száj- és körmőfájás kínozta őket, nem bírtak lábon maradni. A birkák is betegek voltak — ezek aztán pusztultak is, minden napra jutott belőlük, ha maguktól nem akartak, fejszefokkal mi gyorsítottuk meg a betegség lefolyását. Rengeteg birkahúst ettem, egykori elesettségemből magamhoz tértem, meg is híztam kissé. Szép idők voltak azok, bizony, ma is azt mondom.

S a legszebb: egy délután sürgetően riadt kiabálással futott a deszkabódéhoz, melyben a birkák mészárszékét berendeztük, a kis tatár. Tolmácsunk szerint azt kiabálta: szétfutottak a lovak, gyerünk, ülünk lóra, szedjük össze a lovakat, davaj, davaj.

Mióta nem ütem már lovon — magam sem tudom. Néhányan lóra kapunk, csak úgy, nyereg nélkül, kötőfékkal kormányozva a lovakat, mint ott-hon. S, bele a széles határba. Puha szántásokon, vetett földeken, tarlókon, legelőkön át, a ménes után. Lovam belenyúlt a vágtaiba, dühödött ujjongással

üvöltöztem, örjögve rúgdostam az oldalát, patái alól szerterobbant a fekete föld, a sapka leröpült a fejemről, ha ez így tarthatna Magyarorszáig!

En jutottam legmesszebbre, meg egy szőke, csontos arcú orosz katona, a messze kéklő erdő szélénél kerültük meg a ménes elejét. A szétszaladt lovak is kifutották magukat kedvükre — már éppen csak kocogtak az erdő felé. Visszafordítottuk, s hazahajtottuk őket. Lovam merő lucskos lett, hátsó lábai között hab torlódott, ingem is csupa izzadság, a tudóm zihált, a kis tatár elismerően kiabált valamit, s amint a lóról lecsúsztam, inaim láthatóan remegtek. Sapkám helyett másikat kaptam. Magyar helyett németet.

Csuda, csuda jó volt. Az a szabad vágta, az a hajsza, az volt a legszebb.

Úgy beszéltek: hamarosan hazaindítanak bennünket. Összeállítottak egy délkelet-európai szerelvényt. Külön-külön egyik náció sem töltött volna meg egy vonatot, de így együtt magyarok, délszlávok, románok, görögök, bolgárok, pontosan annyi volt, amennyi kellett.

Meg-megállva, lassan, zötyögősen, de haladtunk Berlin felé. Ez is különös volt: megérem hát, hogy meglátom Berlint. Láttam is, de inkább hátsó tűzfalait, kormos külvárosait; rendező pályaudvarok véget nem érő váltórendszerre billegett át a vagonunk, rendetlen, piszkos, romos gyártelepek, füstös, kiégett házak, magas töltés, amelynek koronáján ívet húzva zörög a hosszú kocsisor; tudtuk, hogy ez itt mind Berlin, de ha álmélkodtunk is, inkább szorongtunk belül: mit keresünk mi itt? Berlinben? Hogy jutottunk mi ide, a háború után fél esztendővel? Hazafelé megyünk mi egyáltalán?

Ha a csekély számú magyarok közül, akik azon a különös, soknemzetiségű vonaton útítársakként Mariupoltól Berlinig jutottak el, valaki elolvasná e sorokat, bizonyára sok mindennel ki tudná egészíteni, amit eddig mondtam: sok ember, több emlék. De mindaz, ami eddig volt, csupán jól rendezett, megszervezett és simán gördülő — bár némiképpen indokolatlan — bevezetés ahhoz, ami Lukenwald után következett. De ami a Lukenwaldot követő dolgokat illeti, annak, velem együtt, csak hét résztvevője és elmondója lenne.

A lukenwaldi erdőben ugyanis heten megszöktünk a szerelvényről egy ködös, nyirkos, őszi hajnalon.

Előző este a vonat megállt Lukenwaldnál egy erdei állomáson, és a szovjet kísérők közölték velünk: úgy készülünk, hogy reggel kiszállunk. Ez a szerelvény nem mehet tovább. Bemegyünk néhány napra egy közeli laktanyába, egy másik, későbbi vonat megy velünk Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest, Szófia felé.

Azt az éjszakát átvitatkoztuk. Rekedtre. Menjünk? Maradjunk? A többség eleinte azon volt, hogy mivel mi már nem foglyok, hanem a magunk urai vagyunk, megköszönjük a szovjetek eddigi gondoskodását — persze, csak úgy, gondolatban —, s nem megyünk be ebbe az újabb lágerbe. Hogyisne! Lépünk olajra még az éjszaka, hisz nem őriznek bennünket. Induljunk, ahogy tudunk, hazafelé. A sínek mentén hazatalálunk.

Mások azt kiabálták: ekkora örültséget még elképzelni is! Meg vagytok örülve? Innen megszökni!

Hova, merre mennétek?

Az ám, merre?

Érdemes-e egyáltalán, bármerre is? Itt nyugodtabb, biztonságosabb a helyzetünk, ki tudja, mi van odakint? Mi vár arra, aki szédült fejjel nekivág az ismeretlen Európának?

Semmink sincs, semmiféle papírunk.

Na és aztán? Ki az, aki igazoltatna bennünket?

És, marha katona, ha hazamégy, mire mégy haza?

Mit eszünk addig? Hány országon kell átvergődni? Milyen városokon, tájakon — ki tudja azt?

Aki indulni akart, mert valami ösztön vad rohama elmarkolta a szívét — az se volt benne biztos, merre essen fővel. Merre van a haza. Egyesek szelint innen mindig csak keletnek, mindig csak keletnek, ebben az irányban elérjük Lengyelországot. Ott már akárha otthon lennénk. A lengyelek szeretik a magyarokat. Lengyelek közt bátran haladhat az ember, nem esik bántódása. A lengyelek szeretik a magyarokat.

Szeretik? Miért szeretnék? Voltál te a háborúban? Hát a magyar nem volt-e a lengyelek ellensége? Honnan veszed, hogy ellensége volt? Onnan, hogy a németek oldalán voltál te is, onnan! Meg onnan, hogy a német a magyarral szedette össze a lengyel parasztból az utolsó tehenét is, magyarul gyűjtatta fel a lengyel falut, amit ő már nem győzött felgyújtani, onnan! Akkor hát, merre menjünk emberek? Ki ismeri a térképet? Ami Közép-Európát ábrázolja?

A legközelebbi út, nem vitás, Csehszlovákián át vezet.

A csehek?

Hát igen... a csehek. Mehetünk-e öfelénk?

Menjünk közéjük, szedett-vedett német—magyar katonaruhában? Soha nem felejttem el azokat az izzó szemeket: a falvaikon át kísérték bennünket, foglyokat, s a kerítések mögül, a kapuk fölött hogy néztek minket, de hogy, az ottani parasztok! Emlékszel a parancsra kitett vizesvödrökre, -dézsákra? Most megint menjünk közéjük? Ezt az útvonalat a többség leszavazta.

Akkor hát — délnek. Mindig német földön. Valahol mindenképpen elérjük a Dunát. S akkor nem kell más, csak a Duna partján végiggyalogolni. Vagy pedig csónakon leereszkedni a magyar határig, Ausztrián keresztül. Csónakon! A marhák! Ilyet kitalálni! Mi az, egy csónakba belelőni, mivel tömőd be a lyukat? Azért hoztad el a bőröd a háborúból, fogságból, hogy a Dunába fulladj? Tudsz úszni? Én nem tudtam úszni, a csónakot nem vállaltam.

És ha nekivágsz, mint mondod, délnek, mit találsz? Tárt karokkal fogadnak a németek, azt mondod? Habzó gyűlölettel, azzal igen! A németek tele vannak most gyűlölettel mindenki ellen, a magyarokat pedig — láthattuk a fronton — mibe veszik. S mindenki tudott valamit a németekről: hogyan aláztak meg bennünket, hogyan verték szét puskatussal a magyar katona ujját, ha menekülés közben fel akart kapaszkodni hátul a teherautóra... Ó, a németek!

Ó, Európa...

Menjünk inkább keletnek? Át az Oderán, lengyel földre? De aztán onnan hová? Mégiscsak át kell menni a csehek országán. Ki tudja, hol vannak most az országok határai? Van-e Magyarország?

Ó, Magyarország...

És újra: ó, Európa...

Mi, magyarok, hogyan állunk most Európa előtt? Melyik nép, hogyan gondol irántunk, mit érezne, ha azt mondanánk: mi magyarok vagyunk. Ki tudja, mi van kívül a légereken? Mi van Európában? Nem tudunk semmit.

És újra csak: ó, Európa! Lázás, beteg, saját házát magára omlasztó, s a

romok alatt nyögő, tetvektől vakarózó, a gyűlölködés mérgével önmagát fertőző, kintől habzó Európa.

Hajnakra heten maradtunk, akik elhatároztuk: mindegy, hogy milyen, nekivágunk ennek az Európának.

Nem emlékszem mindnyájunkra úgy, ahogy szeretném. Takács Lacira, egykori vetélytársamra, a Bocskay FC egykori jobbszélsőjére, mariupolbeli káznífűtő-sorstársamra igen. De, hogy került ide? Hogyan lett ebből a vaserős futballistából harmatgyenge ókás? Úgy, hogy — ez számomra ma is szinte hitetetlen — utálta a hazszagot. Márpedig örökös burizsételünket, mint már említettem, sózott, tengeri apró halakkal fűszerezték. Nem birta lenyelni. Mellette feküdt a priccsen, és én az ő halizú ételadagjáért cserébe odaadtam neki az én kenyéradagomat: kenyeret evett és csak kenyeret. Ha nem cserélünk, talán éhenhal. Emlékszem a pincérre is, aki civilben egy szegedi szálló éttermében dolgozott, s délvidéki lévén, szerbül tudott, tehát egy kicsit oroszul is. Egy Buda környéki sváb fiú viszont német tolmácsként segített nekünk, ha ugyan akadt német, aki megértette az ő Buda vidéki szótárát s akcentusát. Egy kereskedősegéd jött még velünk még két paraszt. Velem együtt így letünk heten.

Első éjszaka egy vasúti őrházban kértünk szállást. A bakter nem fogadott be bennünket. Azt mondta: soha senkit se többé. Egy németnek, honfitársának szállást adott, ágyba fektette, reggel a katona elment, az ágyat a paplannal szépen betakarta, s később vették észre, hogy a lepedő hiányzik. Az ágy alatt találták meg, teli véres ürülékkel, amit a katona éjjel maga alá engedett.

Milyen volt tovább az utunk — nem tudom pontosan elmondani, csak képek villannak fel, mert nem is akartam befogadni, megőrizni azt a szétdúlt, ömlesztett világot, nem turista voltam én, aki elteszi s melegen tartja emlékeit, hanem egy magyar, aki tetvesen, rühesen és a belső feszültség állandóan pattogó szikrái közt szorongva csak egy gondolatot csüngött: hazaérni.

Sokat vonatoztunk. Ólmos eső szurkálta rühtől repedezett kezeinket, ha olyan vonatra kapaszkodtunk, amelyiknek az oldalán deszkalépcső futott végig — ilyen régi kocsikat szedtek elő akkor a németek —, a lépcsőről nyíltak volna a fülkék, de odabent, minket meglátva, ráfordították az utasok az ajtók biztonsági kilincsét.

Szekéren is mentünk. Például azt a kis falut, a szovjet—amerikai zóna határán, hegyek közt, egy német parasztszekéren közelítettük meg. Azt hallottuk: talán ott át lehet csúszni a másik zónába. Fürge kis patak volt a határ a két zóna között, de a szovjetek nem engedtek át bennünket. Éjszaka rövid, kemény géppisztolysorozatok kelepelték a hegyek közt: szigorúan vették, hogy ez itt határ. Behúzódtunk a faluba, vöröskeresztes segélyhelyre, enni kértünk. A német asszony adott. Három napig adott, de harmadik nap este kikelt magából, és megmondta a szovjet őrsparancsnoknak: nem megy vele se moziba, se máshová, ha nem engedi ezt a hét csavargó magyart az amerikaiakhoz. Mindezt felzabáljuk. A sváb fiú legalábbis ezt értette a gondnoknő szóáradatából. Éppen kártyáztunk a menedékhelyen, bejött a parancsnok, tíz percet adott a felkészüléshez és személyesen kísért a patakhoz, melynek másik partjára, az amerikaiakhoz, a vízből kiálló köveken szökdécseltünk át biztra, biztra...

Odaát egy hegyoldalban, magányos faházban, hontalan németek, minden-

féle vándorlók és csempészek közt akartunk éjszakázni. Mindnyájan lefeküdtünk már, amikor odajött hozzám egy német, felrúgdosott, mert ez az ő fekvőhelye, los, los, los, vagyis, hogy én menjek el onnan. Felugrottam, az arcába vágtam, ő vissza. A sötétben vadul ordító németek — főképpen nők — ugrottak fel, s rontottak ránk, mi heten döbbsen és elszántan verekedtünk, ütések zuhogtak, üvöltözés, sikoltozás, vad és fergeteges düh, meg ki tudja, mennyiféle indulat tombolt a csempészházban — a csúnyán gonosz és kíméletlen verekedés kisodort bennünket a sötétbe — valahol a hegyoldalban aludtunk azán, heten összebújva, egymást melegítve.

Egy bajor faluban antantszijas, ropogósan, feszesen, lakkosan kiöltözött magyar csendőrtiszt állított meg bennünket. Marhák maguk, fiúk, hogy hazamennek. A bolsevisták mindenkit, aki nyugatról megy haza, falhoz állítanak. Szeged — mondta a pincérnek — olcsón megúszta. Debrecen — mondta nekem — nincs többé. A nagyállomástól a Nagyerdőig lehet látni, mindent szétbombáztak, mindent.

Azon a tájon láttam életemben először nébert, amerikai néber katonát, vasúti állomáson. Este volt, a váróteremből az ablakon át kifelé néztem, s a néber katona kívülről az ablaküveghez nyomta az arcát. Ernyőként a tenyerét a szeme fölé borította, hogy a fény ne vakítsa, s benézett, nevetve, fehér fogai szélesen villogtak. Bent a nők felvisongtak, azt hittem, talán megrémültek ettől a fekete arctól. Nem. Egymás után kirohantak, körülvették a nébert, a bentiek köptek és káromkodtak: szégyen és gyalázat, a német nők megvesznek a néberekért... éppen a németek és éppen a néberekért.

Jártunk Halleban, Lipcsében, Nürnbergben és Bayreuthban is. De nem vagyok benne biztos. Regensburgban a pályaudvaron akartunk vonatra szállni, de itt már rend fogadott, és két pedáns vasutas a forgóajtóban jegyeket kért tőlünk. Jegyeket! Tőlünk! Kénytelenek voltunk a pályaudvar hátsó falán, egymás vállára kapaszkodva átmászni, hogy vonatra ülhessünk.

Valamelyik délnémet város pályaudvarán magyar zsidókkal találkoztunk, deportálásból jöttek haza. Különös, számunkra teljesen ismeretlen dolgokat hallottunk tőlük a gázkamrákról, meg, hogy Horthy elment a francba, s ott hon demokrácia van. „Tudják maguk, ki most otthon a legfőbb ember?” Honnan tudnánk mi azt? Rákosi Mátyás, világosított fel egyikük. Erre sem tudtunk mit mondani. Ezzel az illetővel aztán üzletet kötöttem, odaadtam neki az én viszonylag jó állapotban levő bakancsomat, amit Frankfurtban, egy ruharaktárban húztam a lábamra, s helyette az én elnyűtt lábbelimet raktam be a stószba — ezért a bakancsért kaptam a deportálttól egy rosszabb, felemás bakancsot meg egy egész kenyeret.

Napokon, heteken át mit ettünk, hogyan szereztünk élelmet, sőt pénzt is — nem tudnám elmondani, de ennünk kellett, annyi bizonyos. Valami teljesen ösztönösen és rugalmasan kialakult fű alatti jelzőszolgálat működhetett az össze-vissza ténfergő magyarok között: ha kettő összeakadt, kicserélték értesüléseiket, hol van vöröskeresztes segélyhely, hol kapunk cukorjegyet, hol található kiűritett gyárcsarnok, benne szalma, ahol aludni lehet, miféle ellenőrzőpontokat célszerű kikerülni, melyik faluban van a templommal szemben kocsmá, gyáva tulajdonossal, aki, ha megfelelő elszántsággal betelepesszük hozzá, s tudtára adjuk, hogy nem vagyunk hajlandók továbbmenni, míg ennünk nem ad, végül is behoz fejenként egy liter tejeskávét meg egy szelet kenyeret. A kávé híg lesz, fele víz, a kenyér száraz, de ezzel nem kell törődni. Ezt mind tudtuk. Ilyen és efféle híradások adtak szinte kézzől kézre bennünket.

Ausztriában, az amerikai—szovjet zónahatár vonala előtt néhány faluval már megtudtuk, hogyan lehet a zónahatáron a lehető legkönnyebben átcúszni. Mert itt újból szökve lehetett csak átjutni. Menjenek — így hangzott az útbaigazítás — ezen az országúton. Elérnek egy bizonyos faluig. Azon áthaladnak. A falun túl térjenek le egy hegyi mellékútra, bal felé tér le ez a mellékút az országútról, de el ne vétsék azt a helyet, mert attól nem messze az országúton amerikai őrség áll, aki aztán nem sokat teketóriázik az effajta csavargókkal. Azon a mellékúton eljutnak egy kis faluba, a hegyek közt. Annak a falunak a túlsó szélén, közel a hegygerinchez, lakik egy magyar kovácmester — s megmondták a nevét is. (Lehet, hogy nem kovács volt, hanem lakatos, a nevét is meg ezt is elfelejtettem, de azt tudom, hogy szakmámbeli volt az illető.) Nos, ez a magyar kovácmester majd átvezeti magukat a zónahatáron. „Biztos ez?” Biztos. Ez a magyar abból él, hogy az átmenőket átvezeti. „De mi, sajnos, nem tudunk neki fizetni semmit, mert nincs semmink”. Nem baj, átsegíti az magukat ingyen is, mert jó magyar ember.

A megadott eligazítás szerint haladtunk az országúton, át három falun, s azon is, amelyiken túl a mellékútra le kellett volna térni. Figyeltük a balra térő mellékutat, amikor teljesen váratlanul — mégis eltévedtünk volna? — eléánk lépett egy amerikai katoná. Bizony isten rágógumit majsolt, s unalmas hangon ilyesmit dünnyögött: papje, papje, papje, amin papírt, vagyis igazolást, vagyis dokumentet kellett érteni. Papír? Miféle papírunk lenne nekünk? Egy rég magunk mögött hagyott bajor város rég lejárt cukorjegyeit adtuk oda neki, mivelhogy nem volt más dokumentünk. Az ami tovább rágott, a dokumenteket összegyúrta, eldobta, és feneketlen undorral felénk lendítette géppisztolya csövét. Szó nélkül, hátrálva vonultunk vissza előre, Bajorország felé. Sisakja alól onottan pislogott ránk, s fegyverét mindaddig ránk irányította, míg nem eltűntünk az útkanyarban.

Persze, kiderült, túlhaladtunk azon az alig észrevehető letérőn — néhány szekérnyom jelezte csupán, pedig mi szabályos utat kerestünk, ahol a hegyek közé, balra kell haladnunk. Végre is rátaláltunk a helyes nyomra, libasorban baktattunk a völgyi úton felfelé. Megtaláltuk azt a bizonyos falut, a falu szélén a magyar szakmabelit, aki valóban elvállalta, hogy teljesen ingyen átvezet minket hajnalban a zónahatáron. Szállást is adott. Felküldött bennünket a padlásra, ott a széna, bújjunk bele. Hálálkodtunk: köszönettel és hálával tartoztunk, de sajnos, semmink sincs, amivel viszonzhatnánk. A szakmabeli csak legyintett: ugyan, ugyan, semmi, semmi, magyarok vagyunk, segítsünk egymáson. Belefűrtuk magunkat a szénába, aludjunk, amennyit csak bírunk, hajnalban korán ébredünk, s indulunk, szökünk át az újabb zónába.

Már előző este megindult a sűrű havazás, hajnalra fehér lett minden. Itt, a magas osztrák hegyek közt hamar lehull a hó.

Meredek hegyoldalon ereszkedtünk alá, libasorban, gyönyörű, szálás, sudár, égig érő fenyőfák alatt. Elöl a magyar szakmabeli, mögötte némán, hevesen dobogó szívünk zajától is megriadva mi, heten. Figyeltünk rá, hogy mögöttünk is oson egy csapat. Lehettek azok is öten, hatan. Kik ezek? — kérdeztük a szakmabelit. Legyintett: fene tudja. Ne törődjünk mi azokkal. De azért tartottunk tőlük, s megfigyeltük: hatalmasra tömött hátizsákot cipelt mindegyik.

Az erdő szélén megállt a vezetőnk, és kimutatott a völgybe: a völgy közepén patak folyik, az a patak a határ. Amott, kissé jobbra, látják, bajtársak, van egy hid, fából. Azon át kell menni.

Elszántan és hálálkodva kezet ráztunk honfitársunkkal, és térdig gázoltunk a völgyet borító hóban. A híd irányába. Milyen marhák voltunk! Amikor a hídon dobogtak lépteink, egy kicsiny, dús fenyő mögül előlépett két szovjet katona: sztoj! És két géppisztoly csöve feszült a mellünknek. A háború után fél évvel újra szovjet hadifogságba estünk.

3.

Az egyik ór előttünk, a másik mögöttünk — így kísérték jó messzire, egy apró, szétszórt hegyi településre, ott tanyázott az őrség egy faház első emeletén.

Míg minket odavittek, a híd őrzés nélkül maradt. Ekkor jöttek át a hátizsákosak. A magyar szakmabeli velük kötötte az igazi üzletet — tudta ő, hogy miért tesz nekünk ingyen szívességet.

— Pihenjetelek le — mondták az örök. Mi azt kértük: engedjetelek el. Haza akarunk menni. Vojna kaput, pasli doma. Nem lehet, mondták az örök, meg kell várni egy telefont, majd a parancsnokság megmondja, mi legyen velünk. Muszáj telefonálni? Muszáj. Engedjetelek minket szabadon, vojna kaput, pasli doma. Nem lehet. Meg kell várni a telefont.

Addig is — mondták — gyertek kártyázni. Ők csak ketten vannak. Kettő a hídnál, kettő idebent, nincs ki a parti. Muszáj kártyázni? Muszáj. Ketten beszálltunk, a többi nézte. Mit kell most rátenni? Ne törődj vele, tégy rá valamit. Ki tudja, miféle játék ez? Hát akkor rakjuk. Akkorát röhögtünk, mi is meg az örök is, hogy zengett a faház, akik nézték, azok is jajgatva fetrengtek a röhögéstől. Hát hogyné! Két orosz, két magyar, osztrák hegyek közt, az amerikai—szovjet zóna partján: az egyik kettő őrzi a másik kettőt, és verik a blattot, és szakadásig röhögnek, mert nem tudják, hogy kell ezt játszani, de játszani kell, mert mit lehet csinálni, amíg megjön az az istenverte telefon.

Amikor eljött az idő, a benti két ór elment leváltani a másik kettőt a patához. Éhesek voltunk. Feldúrtuk a holmijaikat, ennivalót kerestünk. Celofánba csomagolt, préselt sárgaborsóport találtunk, húskonzervet meg lisztet. Úgy döntöttünk, ezt mindet gyorsan, mielőtt a leváltott örök visszaérnek, összefőzzük, a sparheltben csak úgy ropog a tűz, hamar kész lesz ez. Míg az étel felfőtt, az ablakon kitekingettünk: nem jön-e valaki. Seholy senki — csak egy kék melegítő, nagy mellű, vastag combú nőt pillantottunk meg, a ház előtt haladt el. Lekiabáltunk neki valami ocsmányságot, úgyse érti.

Értette. Azt kérdezte: mi az, hát maguk magyarok?

Honfitársnőnk lent állt a hóban, mi az ablakból kihajolva tudakoltuk, ki ő, és hogy került ide. Egy felvidéki faluból jött el a szüleivel, az apja ott ugyanis jegyző volt, és az oroszok elöl elmenekült.

A felfőtt levesbe beleszaggaftuk a lisztből kevert nokedlit, amikor az is megfőtt, gyorsan nekiláttunk, teleettük magunkat. Mire a mosogatással végeztünk, s végre eltüntettük a kosztolás nyomait, megjött a váltás a patak partjáról. Odakint nagyon megéhezhettek, mert tüstént ennivalót kerestek, kihűzigálták a fiókokat, keresték a konzervet — nyet. Keresték a kenyeret — nyet! Keresték a zsírt — nyet! Éles fejhangon pöröltek, szitkozódtak, a Szegedre való pincér azt vette ki a szavaikból, a váltást szidják, hogy az mindent felfalt előttük.

Aztán megérkezett az őrsparancsnok, s közölte velünk, hogy megkapta a

telefonutasítást: minket vissza kell rakni az amerikai zónába. Mi kórusban kiabáltunk: Nye Amerika! Vengri! Vojna kaput, pasli doma! Az őrmester a fejét rázta. Értettük: a parancs parancs.

Csodaszép kéklő, azovi, majdhogynem mediterrán ősz volt, amikor hazaindultunk, s most egy osztrák hegyi település faházai közt ropog a hó a bankancsaink alatt — s megyünk nyugat felé, az amerikaiakhoz. Az őrmester személyesen kísért bennünket, de fegyvertelenül, sőt köpeny, sapka nélkül, kigombolt ingben — ez hogy bírja a hideget! Így akar a határig, a patakig, másfél kilométeren át jönni velünk? A szél ráfújta borzas haját homlokára. Alig hagytuk el az utolsó faházat, kitárult előttünk a völgy, fehéren, a fenyőfák ágain súlyos hóteher — csodaszép volt. Mondott valamit az őrmester. A szegedi pincér lefordította: azt kérdezi az őrmester, odatalálunk-e magunktól a hídhoz, ahol átjöttünk?

Persze, persze — s vad lelkesedéssel biztattuk, hogy ne jöjjön tovább, odatalálunk magunktól is. Brrr... zima... zima... brr — ne jöjjön egy lépést se tovább, meg fog fájni. No, harasó — mondta az őrmester, s intett, hogy menjünk. Visszafordult. Jó darabig nem mertünk visszanézni. Aztán a hegy lába szegletét vetett, az út elkanyarodott — onnan visszalestünk. Lát-e, figyel-e az őrmester? Zsebre dugott kézzel ballagott a házak közt. A kék melegítő lány jött vele szemben, láthatólag az őrmestert várta, mert mikor találkoztak, a lány átkarolta a borzas hajú őrmester nyakát, s bementek a házba, amelynek első emeletén az őrség tanyázott.

Mi pedig, heten, megnyugodva és bölcsen a helyére téve a dolgokat, beváltottunk az erdőbe. Felkapaszkodtunk a havas, sziklás, meredek hegyoldalra. Az osztrák hegyek sziklái között eltűnt hét magyar... mi is? Katona? Nem. Fogoly? Nem. Csak éppen magyar. Illetve, egy közülük sváb. Nem tudom, hol van a többi azóta. Három akkor maradt el tőlünk, amikor csónakon átjöttünk a Dunán.

Mariupolban, a láger udvarán, teljesen véletlenül — valóságos csoda volt az —, két arany karikagyűrűt találtam a sűrű növesű porcsin között, papírba tekergetve. Ki dughatta oda — s miért? Az egyik gyűrűt Linz és Sant Pölten között odaadtam egy dunai halásznak, ennek fejében elvállalta, hogy mind a hetünket átvisz a másik partra. Mind a heten nem fértünk bele a csónakba, azt mondta, előbb áthoz négyet, aztán hármat. Jó. A futballista, a pincér, a sváb fiú meg én — ez volt az első fuvar.

A halász a gyűrűt megharapva, hogy arany-e, eltette, s elindult velünk. A jobb parton négyen megbújtunk egy füzesben, maga a halász mutatta meg, hol várjuk meg a többit. Aztán visszament a bal partra. Ránksötétedett, de a csónak nem jött többé. Hol maradtak, mi lett velük — nem tudom.

Mi négyen Sant Pöltenben késő este fellopakodtunk egy indulni készülő személyvonatra. Bementünk egy sötét kocsiába: üveg helyett deszka fedte az ablakokat, azért volt annyira sötét, viszont meleg volt bent, meg hely is bőségesen. Csöndben maradtunk, meglapultunk, nehogy az utasok megtudják, miféleképpen vagyunk, legalábbis addig, míg a vonat el nem indul. S hogy aztán, ha jegyet kérnek, mi lesz? Valami lesz.

Már robogott a vonat, amikor zseblámpa fénye villant ránk: maguk magyarok? Maga is magyar? Úristen, hát mennyien vagyunk mi, hogy tele van velünk Európa? Igen, ő is magyar, ha nem is olyan, mint mi, mert ő amerikai magyar. És mint a Szövetségi Ellenőrző Bizottság egyik amerikai hivatalnok,

szolgálati helyére, Bécsbe utazik ebben a diplomaták számára fenntartott különkocsiban. Ezért nem jött hát a kalauz! Maguk persze, tele vannak féreggel. Mi tagadás, igen. No, akkor ne nagyon mászkáljanak.

Így érkezünk Bécsbe, a többi már nem is olyan fontos.

Másnap felkerestük az ottani magyar vöröskeresztes kirendeltséget, ahol is egy bárónő igazított el bennünket: mikor megy vöröskeresztes vonat Magyarországra. Ha felférünk rá, azzal elmehetünk.

Felfértünk, bár a rengeteg koffer, hátizsák meg az a sok jöltáplált csempész, üzér mindent betöltött. A padlóra ültünk, mert állni már végképp nem bírtunk.

Hárman ültünk már akkor egymás közelében, mert a pincér a vonatra felszállt ugyan, de más kocsi — azóta őt sem láttam.

Komáromnál már csak ketten tartottunk össze: a sváb fiú meg én, mert Takács Laci lelépett a mozgó vonatról: azt mondta, nem bír ki még egy éjszakát. Meghal, ha nem érhet haza ezzel a vonattal, most ő leugrik, aztán majd előreszalad, és ha a vonat elindul, felkapaszkodik rá.

Azért kellett ezt így, mert a pályaudvarra lassan beálló vonatot magyar katonai őrség vette körül, igazoltatták az utasokat, de minthogy mindenkinek rendben voltak a papírjai, igen kevesen akadunk fenn a szűrőn. Minket, gyanús egzisztenciákat, papírnélkülieket, katonai fedezettel kísérték be a várba. Útközben, mint katona a katonával barátkozni akartunk velük, de nem lehetett: nem haverkodtak velünk, gyanús népséggel. Egy szavunkat se hitték. Szovjet hadifogságból térünk haza? Nyugatról? Jártunk Berlinben is? Zónahatárokon szökve jöttünk át? Nyugatról kelet felé? Szovjet fogságból? Hülyének aztán ne nézzük őket. A komáromi várban egy tiszt meg egy civil maga elé ültetett, kérdezgetett, hogy s mint. Mindenre őszintén feleltem, nem hiszem, hogy hittek volna nekem, de azért legyintettek, ezt az éjszakát itt kell tölteni, reggel mehetek tovább.

Budapestre, a Keletre egyedül érkeztem. A sváb fiú Kelenföldnél elköszönt: neki már itt a szűkebb hazája, neki innen közelebb, ő tulajdonképpen itthon is van. Megadta címét, ha majd a faluja felé netán elvetne a sorsom, keressem meg. Elvetett oda is, annyi mindenfelé vetett később. Kerestem, de nem találtam azt a fiút, aki legtovább tartott ki mellettem. Mariupoltól hazáig. A falubeliek közül néhányan emlékeztek rá, arra is, hogyan tért haza. Elmondották: meg sem pihenhetett. Azon hirtelenében újra vonatra rakták, és mivelhogy sváb volt, kitelepítették Magyarországról. Visszatoloncolták azon az úton, ahol heteken át vergődött, kinlódott, éhezett, s szűkülve, mint az otthonától elvert kutya, hazavágyott, s mindent vállalt, hogy hazájára, s benne otthonára leljen. Aztán a címét is elvesztettem, azóta a nevét is elfelejtettem.

Debrecenben, a Szent Anna utcán megszólított egy asszony. Honnan jön, drága gyermekem? Megmondtam neki. Behívott a lakásába, megkínált húslevessel. Megkérdezte: nem találkoztam-e a fiával valamikor a háborúban vagy a fogságban. Nagyon sajnáltam, hogy nem tudtam neki semmit se mondani. A Nap utcán is megszólított egy asszony, ő is behívott, megkínált töltött káposztával, de csak egy tölteletet ettem, bort is öntött, de csak egy pohárral ittam: jó darabig vigyáznom kell még az evéssel, ivással. Míg ettem, ittam, az idős asszony hallgatagon nézett engem, és csendesen sirt. Ő már nem várta haza a fiát, tudta, hogy sohasem jön haza.

Kifelé ballagtam a városból. Célom — most már nem térek be sehová, bárhogy hívnak is — a MÁV-kolónia, a Vámospércsi út mentén. Vagongyári munkások laknak abban a kolóniában, odáig már el bírok gyalogolni. Megke-resem a menyasszonyomé lakását. Menyasszonyom apja lakatos a vagongyár-ban. Majd önáluk — mert ott laknak — megpihenek, mielőtt elindulnék Ha-lápra, ki a tanyára. Bekopogok az ajtón, várom, hogy a menyasszonyom a nyakamba ugrik. Benyitok: az anyja ahogy meglát, sírva fakad. Nincs itthon Rózsika. Hol van? Kinn fekszik a nagyerdei tudószanatóriumban, az Augusz-tában. Tüdőbeteg lett, míg én odavoltam.

Ha eddig volt bennem erő, ami idehozott, most kiszalad belőlem. Leroska-dok a konyhai díványra. Ez a kolóniai munkáslakás egy szoba konyhás, aj-taja, ablaka a kövesútra néz. Észak felé. Ide sohase süt be a nap. Itt csak tüdőbajt lehet kapni. Lefekszem, nézem a plafont. Leendő apósom, anyósom azzal vigasztal: az orvos nagyon biztatja őket: meg fog gyógyulni Rózsika. Nem gyógyult meg. Hazajövetelem után pár hónap múlva meghalt. Mintha az apám sorsa ismétlődne meg a legkisebb fiában: neki a felesége halt meg tüdő-bajban, míg ő kint volt a háborúban, én meg a menyasszonyomat veszítet-tem el.

Aztán kiálltak a lakás elé a kiskapuba, várni olyan szekeres (kora délután volt ez), aki hazafelé tart a Halápra. Kettővel is megüzenték az anyámnak: hazajött a fia a háborúból, de nem érzi jól magát, nem tud kimenni a tanyára, itt várja a kolóniában. Majd ő — Mocsárné — tudni fogja, hol keresse.

A szekeres, aki vállalta az üzenet átadását — úgys ott halad el a tanyánk előtt — majd bekiabál. Nyargalva ment a Halápig, ilyen üzenettel nem szok-tak késlekedni. Bekiabált a tanyába: Tessék bemenni Mocsár néni a városba, a kolóniába, mert hazajött a fia a hadifogságból! Az üzenet nem volt elég pontos, mert a mama nem tudta meg belőle, melyik fia jött haza. Három volt ugyanis oda a háborúba, Bandi, Lajos, meg én, de sejtette, ha a kolóniába kell érte menni, csakis én lehetek az, aki a három közül hazajött.

Hirtelen összekapta magát. Jössz velem Géza? — kérdezte sógorától. Él-tető Gézáék is hazatértek már, de mivel Kassára nem mehettek vissza, egy-előre a tanyán húzták meg magukat. Persze, hogy megyek — mondta Géza bácsi. Elkísérlek.

A mama gyalogosan elindult Debrecenbe. Ő lépkedett elől, Géza bácsi mögötte, a kövesút szélén a gyalogösvényen. Egész úton a mamát csillapította: ne siess már, Margit! ... csillapodj már, Margit... mondom, hogy ne siess annyira... tisztára ki kell köpjem a tüdőmet... az istállát neki... ne siess már... csillapodj már... A mama nem felelt, hanem nekidült, és még jobban meggyorsította lépteit. A mi tanyánk éppen tizenöt kilométerre van a város-tól. Akkor sem szólt egy szót sem, amikor bebukott az ajtón, kitárt karral rá-borult az ágyra, ahol feküdtem, és sírt megállíthatatlanul.

Ez 1945. december másodikán történt. Amikor kisírta magát, Géza bácsit kiküldte a ház elé, a kiskapuba, kerítsen egy hazatérő szekeres, lehetőleg ismerőst, aki hazavisz bennünket. A nap épp lemenőben volt, amikor hazaér-

tünk a tanyára. Anyám első dolga volt, hogy levétette velem tetves rongyait, tüzet rakott a kemencébe s mindent, amit magammal hoztam, elégetett. Másnap bement a városba, fél kiló zsírt a patikában rühkenőcsre cserélt. Honnan is lettek volna olyan átfogó és elmélyült gondolataim — vagy akár anyám hogyan is gondolhatott volna olyasmire —, hogy Európa rajtam felhizlalt kövér tetvei égneek el sisteregve-pattogva abban a sárból rakott kemencében. S hogy amikor gennyesre rühösödött bőrömet anyám irral kenegeti, az a rüh is történelmi rüh. Amikor azokon a téli estéken pucéron a kemence szája elé kuporogtam, hogy a kemencéből rám sugárzó meleg minél jobban bőrömbe olvassza a rühirtó kenőcsöt, vajon tudtam-e, hogy én most egy felszabadult ország szabad polgára vagyok? Nem hiszem, hogy tudtam. Egészen biztos, hogy nem tudtam. Minden bizonnyal azon a rendkívül talányos és életbevágó kérdésen töprengtem, akad-e számomra munkahely a rommá bombázott debreceni villanygyárban, ahonnan katonának bevonultam? Vissza tudnak-e oda venni? Legalább, ha másnak nem, pénzbeszedőnek. Visszavettek. Pénzbeszedőnek. Ez meg 1946. február másodikán történt. Másnap a vállamra akasztottam a pénzbeszedői táskát, hogy bejárjam körzetemet. Azóta majd' negyven esztendő telt el — sokkal nagyobb, tágabb körzeteket, köröket is bejártam. De mindannak elmondásához, ami a pénzbeszedői táska vállra akasztása után velem is, meg sorstársaimmal is, valójában velem együtt milliókkal történt, már nem új fejezetet, hanem új könyvet kell írni.

KURUCZ D. ISTVÁN FALIKÉPE (RÉSZLET)